

## **«Театр Скарбека» як зразок метадрами у творчості О. Миколайчука-Низовця**

**Федик Т.О.**

*Київський університет імені Бориса Грінченка*

Творчі здобутки О. Миколайчука-Низовця репрезентують позитивні зрушення в розвитку сучасної української драматургії. Підтвердженням цього є отримання звання «Laureate of Ukrainian choice 2019/2020» за рішенням Eurodram – європейської мережі театрального перекладу. П'єса драматурга «Нетудидитина» стала однією з трьох, які рекомендовані до перекладу в 2020 році. Творчість автора різноманітна: починаючи від історичних п'єс, закінчуючи соціально-побутовими, проте О. Миколайчук-Низовець відкриває новий для себе, раніше не реалізований, жанр метадрами, адже, як каже дослідниця О. Вісич, *«ця форма – єдиний шлях жанрового розвитку драматургії, що прагне самоосмислення»* [2, с. 77]. Перша метадрама О. Миколайчука-Низовця «Театр Скарбека» побачила світ 2019 року, разом із цілою збіркою п'єс драматурга «Алхімія часу». Вважаю, що на часі дослідити жанровий аспект п'єси «Театр Скарбека», визначити приналежність до певного типу метадрами, відповідно до існуючих класифікацій, оскільки такого роду дослідження впливають на визначення та розуміння стану розвитку сучасної драматургії.

Насамперед варто визначитися зі змістом базового поняття, оскільки в сучасному літературознавстві не існує єдиної загальноприйнятої дефініції. Уперше поняття метадрами з'являється в праці Ліонеля Абеля «Метатеатр: новий погляд на драматичну форму». Учений стверджує, що метадрама – це п'єса, у якій існує метатеатральний аспект. Літературознавець вважає, що метадрами *«мають одну спільну рису: всі вони є виставами про життя, що бачиться як уже театралізоване»* [1, с. 60]. Згодом, американський літературознавець Річард Хорнбі пропонує ще одну дефініцію: метадрама – це драма про драму, тобто в п'єсі драматург зосереджується на зображенні

драматичного дійства. Багатозначність терміна зумовлює численні варіанти класифікацій. Річард Хорнбі перший виокремив п'ять різновидів метадрам: п'єса в п'єсі; церемонія в п'єсі; роль усередині ролі; літературні покликання або покликання з реального життя; самопокликання. Метадрама О. Миколайчука-Низовця «Театр Скарбека» – це синтез двох різновидів. Перший – один з найпоширеніших – «п'єса в п'єсі», виражений «рамочною» формою. Тобто, у метадрамі основною є внутрішня п'єса, яка розпочинається зі слів *«Шановне панство, маємо для себе велику честь вітати високоповажного гостя із Москви»* [3, с. 261], – саме ці слова стають ключовими; так званий знак – запрошення акторів на сцену. Завдяки вигаданому чоловіками-аферистами сценарію, події розвиваються динамічно, активно рухаючи сюжет до фіналу твору. Попри різні перешкоди, які ставить драматург перед авантюристами, вони доводять замислене до кінця, та виходять сухими з води, адже *«перевіряючий із Москви такі не дійшов до театру»* [3, с. 319]. Другий різновид – «роль усередині ролі». Особливістю цього типу є те, що *«герой грає роль, але герой і сам виконується актором»* [4, с. 68]. Деякі дійові особи змінюють імена задля внутрішньої п'єси, інші залишаються зі своїми, проте кожен актор, який виконуватиме когось з дійових осіб цієї метадрами, матиме подвійну роль.

Згодом сучасний драмознавець А. Макаров значно спрощує класифікацію, зводячи її до трьох типів: чиста метадрама; класична метадрама; тип метатеатральності. Метадрама «Театр Скарбека» – це яскравий представник третього типу – метатеатральності. Цей різновид полягає в тісному взаємозв'язку внутрішньої та зовнішньої п'єс, дійові особи інколи втрачають відчуття реальності: де вистава, а де реальне життя. У метадрамі Мружек, Цуперман та Дудик вигадують виставу для Чаплигіна, яка ґрунтується на їхній діяльності та тісно пов'язана з життям друзів, тому не дивно, що часто реальність переплітається з грою.

Сучасна літературознавиця О. Вісич у праці «Метадрама: теорія і репрезентація в українській літературі» виокремлює найяскравіші ознаки

метадрами: метаперсонаж; тема театру та метатеатральність; театр як топос; деструктивний пафос; метадраматичні прийоми. Варто простежити наявність та виразність цих ознак у п'єсі О. Миколайчука-Низовця «Театр Скарбека», аби переконатися у її жанровій приналежності до метадрами. Для досягнення мети були використані такі методи, як системний, аналітичний та описовий.

Розпочинається п'єса «Театр Скарбека» з появи Оповідача «на сцені», який робить історико-філософський екскурс: «... були й такі бентежні часи, коли люди замість казіно прагнули будувати театри. Проте це вже ви побачите без мене» [3, с. 257]. Варто звернути увагу, що в цей момент Оповідач тримає в руках дві карти: «На одній з них частина України що перебуває у володіннях Російської імперії; на іншій – Україна в складі Австро-Угорщини» [3, с. 257]. На той час «власник» більшої частини мав на меті «прихистити» усю Україну під своїм крилом, тому набирає обертів поширення ідеї «руського міра». Драматург відкриває нам завісу, як відбувалося втілення цієї ідеї на Галичині. Отже, О. Миколайчук-Низовець навмисно робить історико-філософський відступ, аби занурити реципієнтів у тогочасну історичну реальність; налаштувати на те, що «ні в кого не повинно виникнути жодних сумнівів щодо правдивості цієї історії» [3, с. 257].

Виразною ознакою метаперсонажа є те, що він чітко усвідомлює власний фікційний статус. У п'єсі «Театр Скарбека» є дві групи метаперсонажів: друзі-авантюристи та псевдоактори, серед яких кульгавий батяр та дві актриси, яким такі не вдалося здобути шаленої слави своїм театральним талантом. Мружек, Цуперман та Дудик – це друзі-аферисти, які організовують театральну виставу для ревізора з Москви, аби той не здогадався, на що, насправді, пішли державні кошти. Зі слів «Нам потрібно протриматися всього три дні» [3, с. 265] «відкривається завіса» та перед нами з'являються відповідальні та шановані «руським міром» люди, які усі сили та час віддавали на побудову російського театру. Для реалістичності задуму головних дійових осіб їм потрібні були «спільники»: вигаданому театру потрібен власник – граф Станіслав Скарбек; потрібні актриси – пані

Дорота та пані Гомольська. І наостанок драматург залучає до гри служницю Зося, місія якої імпровізувати залежно від ситуації, підтримуючи вигаданий своїми господарями сценарій.

Наступною ознакою метадрами є тема театру. Основні дії, конфлікти та перепитії в п'єсі розгортаються навколо театру: ревізор приїжджає з метою перевірити діяльність театру, на будівництво якого були виділені чималі гроші. У Чаплигіна є місія – дослідити повною мірою роботу Мружека, Цупермана та Дудика, проте чоловіки готові піти на все, аби перевіряючий не дійшов до театру. У друзів-аферистів не залишається нічого, окрім того, як обманути пана Чаплигіна, влаштувавши справжнє театральне дійство тривалістю у три дні. Вистава успішна тоді, коли глядачі вірять акторам, та вірять в історії, які вони переживають. Тому, беззаперечно, цю виставу можна вважати успішною, оскільки ревізор повірив у театральну гру, і на заваді не стали відсутність сцени чи непрофесіоналізм акторів: *«На диво їм все вдалося. Більше того, <...> ще й надійшов останній транш грошей на оснащення театру»* [3, с. 319].

Нововведенням метадрами є розширення простору для розгортання подій: театр як топос. Сцена перестає бути центральним місцем у п'єсі. Центральним місцем розгортання подій стає дім одного з друзів-аферистів – Владислава Мружека, зокрема *«зі смаком умебльована вітальня заможної квартири»* [3, с. 258], саме вона стає «сценою» для реалізації сценарію чоловіків.

Образ театру є наскрізним у п'єсі «Театр Скарбека». Цей образ постає перед нами, як щось високе та недосяжне, для таких, як дійові особи п'єси «Театр Скарбека», оскільки ніхто *«того разу так і не дійшов до театру»* [3, с. 319]. Драматург переконаний, що театр – це «мистецтво не для всіх», тому не «випускає» своїх акторів на сцену, не дає можливості реципієнтам зануритися у світ театру, насолодитися його величчю. О. Миколайчук-Низовець створює у підсвідомості реципієнтів ідеальний образ театру, до

якого вони не зможуть «дійти», поки «йтимуть» поруч з дійовими особами п'єси «Театр Скарбека».

Специфічною особливістю метадрами є деструктивний пафос. Інколи дійові особи виходять з ролі, яку вони виконують у виставі самої п'єси, внаслідок цього в реципієнта стирається межа між зовнішньою та внутрішньою п'єсами. Цю ознаку ми можемо простежити, коли «на сцену» виходить псевдовласник театру – Станіслав Скарбек, адже саме його акторська гра спричиняє деструктивний пафос. Незважаючи на його вроджений акторський талант, все ж таки є кілька сцен, коли в мовленні вельмишановного пана Скарбека чуємо батярський говір: «*Панове, тепер я бачу, що ви теж фляками по лепеті биті*» [3, с. 281]; «*А шляк би її трофив!*» [3, с. 301]; «*А ти єндзя галицьська*» [3, с. 304], проте Станіслав Скарбек настільки впевнено висловлює свої міркування, що в ревізора і думки не виникає, що граф підставний.

П'ятою та заключною особливістю метадрами, яку називає дослідниця О. Вісич, є метадраматичні прийоми: «*...потрібно, щоб зовнішня п'єса мала персонажів і сюжет, які були б свідомі існування внутрішньої вставки, що призводить до формування чітко відокремлених двох локусів дійства*» [2, с. 121]. У п'єсі «Театр Скарбека» усі дійові особи не лише усвідомлюють наявність внутрішньої п'єси, вони самі є ініціаторами, постановниками та акторами цього театрального дійства. Цікаву особливість має внутрішня вистава, адже вона поставлена лише для одного глядача – пана Чаплигіна, який, сам того не усвідомлюючи, виконує дві ролі: ревізора з Москви та глядача вистави, яку йому підготували друзі-аферисти. Пан Чаплигін залишає Львів з відчуттями, що він прекрасно впорався зі своєю задачею, як ревізор, навіть не підозрюючи, що відмінно зіграв аж дві ролі.

Отже, спираючись на виокремлені дослідницею О. Вісич ознаки, можна з впевненістю стверджувати, що п'єса «Театр Скарбека» є яскравим зразком метадрами у творчості О. Миколайчука-Низовця. Драматург пропонує цікаве художнє рішення: його внутрішня п'єса виходить за рамки

театру як будівлі, розширюючи межі вистави. Ще однією особливістю є те, що образ театру є центральним у п'єсі, драматург водить дійових осіб та реципієнтів «навколо» театру, проте так і не дає можливості поринути у внутрішній світ театру, тим самим зберігаючи інтригу. Реалізація нового жанру, вихід за рамки класичної метадрами є підставами, аби стверджувати про еволюцію письменницької майстерності О. Миколайчука-Низовця.

### ***Список використаної літератури:***

1. Abel L. Tragedy and metatheatre: essays on dramatic form. Holmes & Meier. 2003. 250 p.
2. Вісич О. А. Метадрама: теорія і репрезентація в українській літературі: дис. ... док. філол. наук. Київ, 2019. 387 с.
3. Миколайчук-Низовець О. Алхімія часу. Збірка драматургічних творів. – Київ: Світ Знань, 2019. 348 с.
4. Hornby R. Drama, Metadrama and Perception. London; Toronto. 1986. 189 p.